

DOI 10.51558/2490-3647.2021.6.3.95

UDK 821.163.4(497.6).09-2

Primljeno: 02. 06. 2021.

Pregledni rad

Review paper

Hasan Zahirović

BOSANSKOHERCEGOVAČKA DRAMA NA ČEŠKOJ SCENI

Bosanskohercegovačka drama na čehoslovačkoj i češkoj sceni se povremeno inscenirala. Nije se sistematski prevodilo, niti su se planski izgrađivali kulturno-umjetnički kontakti posebno kada je u pitanju dvadeseto stoljeće. Dolaskom studenata u Češku Republiku u posljednje dvije decenije se počelo sistematski prevoditi, organizovana su razna scenska čitanja i bosanskohercegovačka književnost, uključujući i dramsku, se počela publikovati. U historiju češkog teatra bosanskohercegovačku dramu i njene dramatičare upisuje Ahmed Muradbegović, dok savremenim dramatičarima se i nakon insceniranja čitaoci mogu vratiti preko publikovanih prevoda (Bašović, Imširević) ili putem pozorišnih agencija koje zastupuju prevode (Bukvić, Karahasan, Milenić, Šljivar). Adaptacije tekstova bh. autora, dramoleti, performansi i razni scenski eventni se održavaju u Češkoj zahvaljujući bosanskohercegovačkoj zajednici u Pragu.

Ključne riječi: bosanskohercegovačka drama; Češka Republika; scensko čitanje; site-specific; performansi; pozorišna adaptacija; Ahmed Muradbegović; Almir Bašović; Almir Imširević

Iako su u bivšoj Čehoslovačkoj i današnjoj Češkoj Republici mnoga pozorišta uvrštavala u svoje repertoare južnoslavenske dramske tekstove, bosanskohercegovački dramatičari su dugo ostali velika nepoznanica.¹ U periodu između dva svjetska rata se na sceni Zemaljskog pozorišta u Brnu inscenirana je drama Ahmeda Muradbegovića *Na Božijem putu* i libreto koji je napisao za operu *Morana* Jakova Gotovca. U drugoj polovini dvadesetog vijeka postavljen je komad Mladena Materića

¹ U tekstu ne obrađujemo slovačku scenu, iako historijski, isto kao i češka, pripada nekadašnjoj čehoslovačkoj.

Tetovirano pozorište, dok posljednjih godina su se češkoj publici predstavljale bosanskohercegovačke drame formom scenskog čitanja ili pozorišnih skica (Almir Bašović, Almir Imširević). Postoje i dva magistarska rada na Masarikovom univerzitetu u Brnu koji pregledno obrađuju refleksiju cjelokupne jugoslovenske drame na čehoslovačkim i češkim scenama, uključujući i bosanskohercegovačke tekstove. Hasan Zahirović (2008) obrađuje refleksiju u periodu između dva rata, a Markéta Zelená (2017) period nakon Baršunaste revolucije od 1989. do 2017. O sistematskijem prevođenju bosanskohercegovačkih drama može se govoriti posljednjih godina sa dolaskom bosanskohercegovačkih studenata – stipendista Češke Republike. Bosanskohercegovačke drame i njihove autore zastupaju dvije pozorišne agencije Dilie i Aure-Pont.²

PRVA BOSANSKOHERCEGOVAČKA DRAMA NA ČEŠKOJ SCENI

Među posljednjim inscenacijama tzv. slavenskog repertora³ u Zemaljskom pozorištu u Brnu (današnje Narodno pozorište) u periodu između dva svjetska rata premijerno je izvedena drama *Na božjem putu* Ahmeda Muradbegovića (1898–1971). Brnjska publika je još od prije poznavala Muradbegovića kao libretistu opere Jakova Gotovca *Morana* u režija Otokara Ziteka.⁴ Drama *Na božjem putu* je obogatila slavensku dramaturgiju u Brnu gdje su u pomenutom periodu bili najviše izvođeni dramski tekstovi i libreta autora iz bivših jugoslavenskih zemalja. Zahvaljujući

² Drame Almira Bašovića i Almira Imširevića o kojima pišemo u ovome tekstu su zastupane agencijom Aura-Pont. Ostale prevode bosanskohercegovačkih drama na češki jezik zastupaju:

Agencija Aura-Pont

BUKVIĆ, Amir: *Berlinska zed' (Berlinski zid)*, prevod Marketa Zelená, 2013.

BUKVIĆ, Amir: *Děti z CNN (Djeca sa CNN-a)*, prevod Hasan Zahirović i Jana Cindlerová, 2013.

IMŠIREVIĆ, Almir: *Hra na pláč (Igra plakanja)*, prevod Hasan Zahirović, 2007.

KARAHASAN, Dževad: *Král přece jen nemiluje herectví (Kralju ipak ne sviđa se gluma)*, prevod Mihad Mujanović, 2013.

MILENIĆ, Žarko: *Je to holka! (Prvo pa žensko!)*, prevod Marketa Zelená, 2013.

SIDRAN, Abdulah: *Ve Zvorniku jsem nechal své srdce* (odlomak iz drame *U Zvorniku sam ostavio svoje srce*), prevod Mihad Mujanović, časopis Plav, Roč. 4, č. 7/8 (2008), 58-59.

Agencija Dilia

HODŽIĆ, Džejna: *Máma 22 (Mama 22)*, prevod Hasan Zahirović i Alžběta Johanka Petrová, 2020.

ŠLJIVAR, Tanja: *Jako všechny free holky (Kao i sve slobodne djevojke)*, prevod Hasan Zahirović i Alžběta Johanka Petrová, 2020.

³ Brnjsko Zemaljsko pozorište u periodu između dva rata je izvodilo brojne najvažnije jugoslovenske dramske pisce. Prodor južnoslovenskih dramskih djela do čehoslovačkih pozorišta, posebno na brnjsku scenu, je pripadao „po broju prevedenih i izvedenih drama najplodnijem razdoblju čehoslovačko-južnoslovenskih odnosa“ (Dorovský 1995: 129).

⁴ Prazvedba *Morane* u Zemaljskom pozorištu u Brnu održana je 29. 11. 1930. Hrvati su je slušali na radiju i nakon čehoslovačke inscenacije su je premijerno izveli i u Hrvatskoj.

Muradbegoviću bosanskohercegovačka drama se upisala u slavnu brnjansku pozorišnu epohu kratko prije fašističke okupacije. U okviru pomenutog slavenskog repertora (1918–1939) premijerno je uprizoreno trideset i sedam inscenacija čiji su dramatičari, libretisti, kompozitori i koreografi bili sa bivših jugoslovenskih prostora.

Skica kostima za operu Jakova Gotovca Morana (libreto Ahmed Muradbegović)

Postavljeni Muradbegovićev tekst *Na božjem putu* je premijerno izveden 11. 10. 1937. u režiji Branka Gavella⁵, koji je deset godina djelovao kao kućni režiser i nekoliko godina je bio umjetnički direktor Zemaljskog pozorišta u Brnu.⁶ Gavella je prije toga na istoj sceni postavio Krležine *Glembajeve* i *U agoniji*, Cankarevu *Sablazan u dolini Šentflorijanskoj*, Begovićevu dramu *Bez trećeg*, Vojnovićevu *Smrt majke Jugovića* i neke druge hrvatske i srpske dramske tekstove.

⁵ Branko Gavella (1885–1962), hrvatski dramski i operni redatelj, pozorišni kritičar i teoretičar, teatrolog, esejist, prevodilac, član Zemaljskog pozorišta u Brnu 1931–1940. Hrvatska enciklopedija (mrežno izdanje) navodi brojem dramski i operni režiserski Gavellin opus koji sadrži 279 izvedbi. Sumnjamo u tačnost ovog broja jer ne postoji niti jedan tekst koji obrađuje repertoar i umjetnički rad Branka Gavella u Čehoslovačkoj. Tokom II. Svjetskog rata napušta Čehoslovačku kojoj se ponovo vraća nakon kraja okupacije, mada ne režira više u Brnu već u Bratislavi i Ostravi. (Grupa autora 1994: 330) (Hrvatska enciklopedija 2021).

⁶ U brnjanskoj izvedbi su igrali: Jaroslav Lokša (Omer-beg Idrizbegović), Jarmila Urbánková (njegova žena Arifa), Vlasta Fabianová (kćerka Lejla), Kamil Blahovec (Lafet), Oldřich Lukeš (Ismet), Jarmila Lázníčková (Zuhra), Marie Secová (Mina), Karel Höger (Čamil-beg Kusturica), Helena Krტიčková (Esma), Božena Žáková (Najla), Karel Hospodský (Hasan).

Češki prevod *Boží cestou* Rajmunda Habřine⁷ nije sačuvan. Habřina se više specijalizirao na slovenačku književnost, mada je dobro znao i srpski odnosno hrvatski. Branko Gavella je znao češki, poznavao je život Bošnjaka i rad svog prijatelja Muradbegovića i bez sumnje glumački tim je imao veliku dramaturšku podršku i čvrstu režisersku ruku. U Brno je doveo kolegu scenografa Ljubu Babića⁸, saradivali su još u Zagrebu i diljem Jugoslavije. Gavella je trebao potpunu koncentraciju, borjao se nerazumijevanja drame od strane čeških kolega, trebao je nekog pouzdanog i mjerodavnog saradnika u timu i znao je da će Babić više ponuditi i prilagoditi scenografiju režiji nego bilo koji drugi češki kolega. Štaviše, Babić je do scenografije *Na božjem putu* imao nekoliko uspješnih pozorišnih projekata u Čehoslovačkoj⁹, saradivao je na spomenutoj operi *Morana* Jakova Gotovca u saradnji sa režiserom Otakarom Zítkem u Brnu (premijera 29. 11. 1930.).

Brnjanska teatrologinja Jiřína Telcová-Jurenková (Jirdžina) piše da je Muradbegovićev tekst ponudio „drukčiji pogled na podneblje slavenskog juga“ (1958: 125) jer nisu bili naviknuti na priče iz daleke historije, iako se u Brnu izvodila Ogrizovićova *Hasanaginica*. Telcová-Jurenková piše da Muradbegović za mjesto radnje bira Bosnu koja je češkoj publici ipak u to vrijeme bila egzotična.¹⁰ Repertoarskom politikom u Brnu su htjeli da ponude neobičnu temu za koju su računali da je možda konzervativna publika moravske prijestolnice neće prihvatiti, ali sama borba Omer-bega za očuvanje patrijarhalno utemeljene porodice, gdje je najvišim i

⁷ Rajmund Habřina (Habdžina, 1907–1960), umjetničko ime prevoditelja Rajmunda Hatrnog (Chatrný), češkog pjesnika, novinara i prevoditelja sa slovenačkog, srpskog i hrvatskog jezika. Sudjelovao je u anifašističkom pokretu, zbog čega mu je 17. januara 1942. ratni sud u Brnu izrekao presudu i predao ga Gestapu, koji ga isporučuje u koncentracijski logor Mauthausen-Gusen, gdje ostaje do kraja rata. Specijalizirao se na radio žanrovima, dramama i dramatzacijama stranih romana. Prevodio je slovenačku dramu i prozu, obavještavao češku štampu o slovenskom i općenito jugoslavenskom književnom životu, pisao kritike i objavljivao rasprave o češkoj književnosti u jugoslavenskim časopisima. Koristio je šifre R. H., rh, r. H.

⁸ Ljubomir Tito Stjepan Babić (1890–1974), poznatiji kao Ljubo ili Ljuba, bio je hrvatski slikar, historičar umjetnosti, likovni pedagog, ilustrator i scenograf. Zajedno s Brankom Gavellom reformira hrvatsku pozorišnu umjetnost. (Gavella je neko vrijeme studirao u Beču, a Babić u Minhenu.) Kao autor scenskih ostvarenja prekida sa šablonama jeftinog iluzionizma, unoseći u scenu elemente plastike i konstrukcije, ali zadržavajući uvijek prvotno slikarsko djelovanje, prilagođeno bitnosti pojedinog djela. Njegov scenografski rad sadržava preko 200 pozorišnih realizacija.

⁹ Pretežno je radio scenografije za insceniranu južnoslavensku dramatiku i opere. U praškom Narodnom pozorištu je saradivao sa režiserom Emilom Nádvořníkom na Begovićevom *Božjem čovjeku* (premijera 24. 11. 1925.) kao i dan poslije praške brnjanskoj premijeri iste drame u saradnji sa režiserom Jaroslavom Auerswaldom (25. 11. 1925.).

¹⁰ Brnjanski čitaoci su mogli steći više informacija i neki opći pregled o Bosni i Hercegovini koju je neumorno u Čehoslovačkoj predstavljao dramatičar i dramaturg glavne brnjanske scene Jiří Mahen (Jirdži, 1882–1939). *Hercegovinu* je nazivao svojom domovinom. Napisao je i zanimljiv poetski intoniran putopis Hercegovina (1924). Više u Zahirović (2017: 298-302)

neprikosnovenim autoritetom otac kao čuvar zaštitnik stožer njene stabilnosti, bila im je, kako navode inscenatori i kritika, zanimljiva. Uprava pozorišta je upozorila Gavellu da brnjanska publika nije navikla na ovakve „nerazumljive“ komade. Nasreću, pokazalo se da predstava „ne samo da je ispunila svoj zadatak, nego je bila dobro prihvaćena“ (Telcová-Jurenková 1958: 125).

I sam Gavella je u češkoj štampi priznao da se boji za prihvaćenost ovoga komada, mada po njegovoj procjeni adekvatniji savremeni tekst za scensko proučavanje u tom periodu nije postojao. „Premda sam na različite načine pomagao i usmjeravao svog mladog prijatelja a bivšeg studenta Muradbegovića, na finaliziranju definitivne verzije njegova teksta, dugo sam se bavio mišlju da li se taj materijal može uopće predložiti za postavku van granica naše zemlje“ (1937: 84). Gavella nije smatrao da se radi o manje vrijednom tekstu od tekstova drugih jugoslavenskih autora, koji su već bili predstavljeni češkoj publici. Naprotiv, naglašavao je da su ovaj i ostali Muradbegovićevi tekstovi kvalitetniji od nekih u Čehoslovačkoj već izvođenih jugoslovenskih komada. Režiser se bojavao dramatičnih scena iz intimnog *muamedanskog* života Bosne, koje bi češkoj publici eventualno bile neshvatljive, štaviše primitivne, i to je htio da izbjegne. Izjavio je da „svijet bosanskih muslimana nije samo stran zapadnim gledaocima nego i Hrvatima“ (ibidem). Omer-Beg, protagonist, ne bori se za stari poredak koliko misli na mentalnu čistotu života. Za njega dunjaluk ne znači ništa drugo do pripremanje za ahiretski život, što tvori snažan kontrast između „ovoga“ i „onoga“ svijeta. Uprkos odlučnosti, njegov je argument donekle lirski, poetično formulisan, iako uzrokuje najoštrije mentalne šokove.

Muradbegović je po povratku u Zagreb nakon brnjanske premijere napisao tadašnjem direktoru Zemaljskog teatra Václavu Jirikovskom (1891–1842) pismo, u kome se zahvaljuje za srdačno prihvatanje tekstova autora „slavenske braće“. Muradbegović moli direktora da se zahvali svim izvođačima drame jer je interpretacijom svog teksta bio jako zadovoljan:

„Njihova harmonična, duboka, do najsitnijih detalja razrađena, glumačka interpretacija teksta, uspjela je otkriti unutrašnje monologe likova, koji nisu nakon prvog čitanja pristupačni i razumljivi za svakog; zato je predstava, zahvaljujući prije svega interpretatorima, vrela primljena kako od strane brnjanske publike, tako i kritike.“ (1937: 112)

Muradbegović je jedini reprezentovao bosanskohercegovačko dramsko stvaralaštvo u Čehoslovačkoj između dva rata. Ubrzo nakon igranja drame *Na božjem putu* većina čehoslovačkih pozorišta su bila zatvorena od strane njemačkih okupacionih vlasti. Igralo se malo, pod cenzurom ili na njemačkom jeziku. Mnogi

umjetnici odlaze u egzil ili bivaju odvedeni u logore. Čehoslovačku napušta i Branko Gavella. Brnjanski direktor Václav Jiříkovský je zarobljen i otpremljen u Auschwitz.

BOSANSKOHERCEGOVAČKA DRAMA U KOMUNISTIČKOJ ČEHOSLOVAČKOJ (1948–1989)

Socijalistički period Čehoslovačke nije se mnogo razlikovao od predratnog po pitanju zastupljenosti bosanskohercegovačke drame na češkoj sceni. Češka pozorišna databaza navodi samo jedan inscenirani tekst. Paradoksalno, radi se o drami bez ijedne riječi: *Tetovirano pozorište* Mladena Materića¹¹. Čehoslovačka premijera je održana 14. januara 1988. godine u režiji Zdeneka Potoužila u tadašnjem Državnom pozorištu Zdeňka Nejedlog u gradu Ústí nad Labem (današnje pozorište Činoherní studio Ústí nad Labem). Naziv na češkom je bio izveden iz konteksta predstave: *Zoologický druh: Králiček plyšový* (Zoološka vrsta: Plišani kunić). Jan Votruba u svojoj recenziji piše o zanimljivom dramskom predlošku, koji namjerno nema niti jednu repliku. Kvalitet prije svega leži u njegovoj poetičnosti koja manipulira sa okrutnošću i nježnošću čovjeka kao društvenog bića jer „čovjek čovjeku ne škodi iz zooloških razloga nego socijalnih“. U češkoj izvedbi, za razliku od neverbalne sarajevske, uveden je i glas; predstavu završava recitacijom zaslužni umjetnik-glumac Rudolf Hrušínský. „Njegovo majstorsko kazivanje stihova ulivalo je nadu da se jedinka životinjske vrste može promijeniti i postati potpuni čovjek“ (Votruba 1988: 5). Drama se odigravala između zidova stana, od kuhinje do dnevnog boravka, ali provizorne „providne“ kulise zidova govorile su i više od mučne tišine, glavnog izražajnog sredstva ukućana. Zdenek Potužil, režiser zanimljivih improvizacija i neverbalnog teatra, u to vrijeme je vodio Studio Rubín u Pragu i redovno je saradivao sa teatrom u Ústima. Votruba piše da je sa Materićevim „tekstom“ uradio dobar posao. Muzičari Jiří Benda i Miki Jelínek su komponirali na osnovu mnogo muzičkih motiva, od čehoslovačkog pop-rocka do klasične muzike: M. David, J. Dosa, P. Hapka, L. Lučenič, W. A. Mozart, S. Prokofjev, B. Smetana, K. Svoboda, J. Šimon i drugi. Podjela uloga: On (Josef Carda), Ona (Jana Špaňurová), Ono (Martin Franěk, dječja uloga), Ono (Ondřej

¹¹ *Tetovirano pozorište* je premijerno izvedeno na Otvorenoj sceni Obala, gdje je početkom 80-ih Materić radio kao umjetnički rukovodilac Scene, ali i kao predavač scenskog pokreta na Akademiji scenskih umjetnosti. Kulturna predstava je imala velikog uspjeha na tadašnjoj jugoslovenskoj pozorišnoj sceni, a donijela je i nekoliko nagrada sa evropskih gostovanja. U predstavi su igrali Haris Burina, Jelena Čović/Milijana Zirojević, Maja Mijatović, Mirko Vlahović, Željko Ninčić, Miralem Musabegović. Materić danas živi i radi kao direktor pozorišta Théâtre Tattoo u Toulouse u Francuskoj. Povremeno režira u Bosni i Hercegovini.

Škarvada, dječja uloga), Oni (Plišani kunić: Jelena Juklová), Onaj (Gospodin K.: Marek Tomažič).

BOSANSKOHERCEGOVAČKA DRAMA U ČEŠKOJ NAKON BARŠUNASTE REVOLUCIJE (1989)

U svom magistarskom radu Markéta Zelená cijelo jedno poglavlje posvetila je novoj bosanskohercegovačkoj drami u Češkoj Republici. On konstatuje da ta drama nije zastupljena na češkoj sceni i da su dramski autori iz Bosne i Hercegovine još uvijek velika nepoznanica. Češka pozorišna dramaturgija, posebno praška, poznata je po svojoj zapadnoj orijentaciji, gdje se uprizoruje skoro svaki važniji njemački dramatičar, a u više pozorišta se mogu u jednoj sezoni pratiti insceancije istog teksta. Engleska i skandinavska drama također prednjače. Tematika najzastupljenijih dramskih tekstova često rješava tri politička pitanja: istrebljenje Jevreja, masovna iseljavanja čeških Nijemaca iz sudetskog dijela Češke i drame o „komunističkim svinjama“. Nova bosanskohercegovačka drama se na češkoj sceni najčešće pojavljivala u formi scenskog ili javnog čitanja, gdje se kompletno predstavlja tekst bez skraćivanja, publika se upoznaje sa životom autora i njegovim djelom, vode se diskusije, a neki prevodi su i publikovani. U jednom danu su bile premijere i ujedno posljednje izvedbe (dernijere). Insceniranje tekstova se nije svodilo na interpretaciju i puko čitanje; radilo o scenskoj skici, gdje je mizascen bio izrežiran, a interpretacija teksta se odnosila na konkretni prostor jer su se skoro svi tekstovi izvodili u site-specific prostoru, rijetko na klasičnoj pozorišnoj sceni.

Scensko čitanje Pozorišnog udruženja K4 (2002)

Među prvim scenskim čitanjima autora sa bosanskohercegovačkog područja bio je tekst *Kažeš anđeo* Miljenka Jergovića, djelo koje je pripovjedač i esejista, pozorištarac „protiv svoje volje“, u podnaslovu nazvao „neočekivano – drama“. Riječ je o dijaloškim slikama bez dramskih situacija u klasičnom smislu.¹² Preciznih podataka o projektu nemamo jer ne postoje pisani dokumenti, ali po sjećanju režiserke insceniranog čitanja Ksenije Krčar¹³ možemo rekonstruisati okvirnu sliku izvođenja.

¹² Prije književnog izdanja Jergović je, po riječima Ksenije Krčar, napisao prvih deset scena po narudžbi Hrvatskog narodnog kazališta u Varaždinu, gdje je praiizvedbu režirala Hana Veček u sezoni 2000/2001. Književno izdanje sadrži trideset i dvije, kako ih autor naziva, priče.

¹³ Izlične e-mail korenspondencije Krčar-Zahirović, februar 2021.

Premijera je upriličena 2002. godine u studiju Pozorišta na Vinogradima za vrijeme umjetničkog šefovanja Jiří Menzela (Jirdži, 1938-2020), sa kojim je Krčar dogovarala produkcijsku stranu projekta. U to vrijeme je Krčar studirala režiju na Pozorišnoj akademiji u Pragu (DAMU), a u okviru Teatarskog udruženja K4¹⁴ planiran je projekat javnog čitanja. Jergovića su izabrali nakon konzultacija sa kolegama iz odjeljenja za kulturu Hrvatske ambasade u Pragu, sa kojim je Krčar saradivala i koje je već ranije organizovalo manje neformalno scensko čitanje Jergovićevog *Sarajevskog Marlboro*. Izbor priča za ovo scensko čitanje preveo je Karel Jirásek. Režiserka smatra da se kod *Kažeš anđeo* ne radi o drami u klasičnom smislu, tekst i „nema dramskih situacija, doista su to više razgovori. Ali vrlo su topli, duhoviti, i lako se s likovima poistovjetiti. Zato ih valjda Jergović zove pričama. Zato smo to i napravili u formi scenskog čitanja“¹⁵. Rediteljica Krčar nastavlja da glumci nisu sjedjeli na sceni, već su dolazili kao likovi, zauzimali svoje pozicije i sa tekstem u ruci su u poluigranoj glumačkoj atmosferi dalje interpretirali priče. Glumci nisu bili sve vrijeme na sceni, već su dolazili i odlazili kad bi zaokružili svoju priču. Jergovićev tekst u režijskoj postavi Ksenije Krčar, uz dramaturšku pomoć Martine Kinske, interpretiralo je nekoliko vrhunskih čeških glumaca (Eva Salzmanová, Eliška Vavříková, David Švehlík...) i studenti DAMU.

Ciklus scenskih čitanja: Pet balkanskih stubova (2004)

Nakon Jergovića nastupa „almirovska“ faza, gdje su se inscenatori nekoliko puta vraćali tekstovima Almira Bašovića (1971) i Almira Imširevića (1971). „Njihove drame povezuje teška tematika bosanskog rata devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Iako je svaki autor u svojoj drami razrađuje subjektivnim objektivom, ono što ih ujedinjuje je težnja da se kroz dramske tekstove nose sa stigmatizacijama koje je rat nanio društvu i njima samima“ (Zelena 2017: 89-90).

Najplodnije rezultate donijeli su festivali scenskih čitanja, koji su osim sistematskog pristupa južnoslavenskoj drami, uključili u realizaciju nekoliko pozorišta, tako da je veliki broj umjetnika ozbiljno pristupio predstavljanju dramske baštine „braće sa Juga“. Prvi ciklus trodnevnih javnih čitanja pod nazivom „Pet balkanskih stubova“ (12-14. 2. 2004) održan je pod supervizijom dramatika i režisera Miroslava Bambuška.

¹⁴ Pozorišnu družinu K4 su osnovale režiserka Ksenija Krčar i scenografkinja Kristina Křížová 2000. godine u Pragu. Poslije im se pridružila glumica Eliška Vavříková. Krčar se nakon apsolviranja režije na DAMU (2002) vratila u Hrvatsku, gdje trenutno radi kao kućni režiser Hrvatskog narodnog kazališta u Varaždinu.

¹⁵ *ibid.*

Ciklus je bio sastavni dio pretposljednog projekta dvogodišnje balkanske sezone, koju je organizirao Multiprostor Louny u saradnji sa nekoliko čeških pozorišta koja se bave savremenom dramom. Bambušek je naveo da je festival protivnikom zapadne dramske linije, koja dominira češkom scenom (2004). Od dvadesetak tekstova južnoslavenske drame izabrano je pet „najsazetijih“, ali je preovladavala makedonska drama jer je kućnom prevoditeljicom festivala bila Oldřiška Čtvrtníčková, koja pretežno prevodi sa makedonskog. Pripreme su trajale godinu dana i osim tri makedonska teksta svoje mjesto su dobile jedna bosanskohercegovačka i jedna srpska drama.¹⁶ Od bosanskohercegovačkih autora predstavljen je Almir Imširević sa dramom *Kad bi ovo bila predstava...* (*Kdyby tohle bylo divadlo...*¹⁷), čija praiizvedba je bila u Sarajevu 1998. godine u Pozorištu mladih. Prevod Oldřiške Čtvrtníčkové je donio na scenu režiserski duo SKUTR, Lukáš Trpišovský i Marin Kukučka sa glumcima praškog Divadla Na zábradlí¹⁸. Iako naslov Imširevićevog teksta u Češkoj podsjeća na koserije Karel Čapeka iz dvadesetih godina prošlog stoljeća, koje satirički govore o procesu rađanja predstave, Imširevića drama se žanrom i strukturom razlikuje od Čapekove proze, ali ono što ih spaja je princip koji koriste – teatar u teatru.

Ciklus scenskih čitanja: Kuhanje supe (2010)

U okviru *Vaření polívky* (Kuhanje supe)¹⁹, ciklusa scenskih čitanja savremenih dramskih autora studenata Janačkove akademije u Brnu i eksperimentalnog pozorišta Husa

¹⁶ 12. 2. 2004. Pozorište Ponec, Prag: Dejan Dukovski: *Mamu mu jebem tko je prvi počeo!*, režija Ján Šimko, izvođači Multiprostor i M.U.T.; Milena Marković: *Paviljoni*, režija David Czesany, izvođači Činoherní studio Ústí nad Labem

13. 2. 2004. Narodno pozorište, Kolowrat, Prag: Jugoslav Petrovski: *Porculanska vaza*, režija Ivan Rajmont, izvođači Narodno pozorište Prag

14. 2. 2004. Pozorište Na zábradlí, Prag: Mladen Srbinovski: *Makedonski Faust* (prevod Alaxandr Kolevski, sve ostale tekstove je prevela Oldřiška Čtvrtníčková), režija Thomas Zielinski, izvođači Západočeské divadlo v Chebu; Almir Imširević: *Kad bi ovo bila predstava*, režija SKUTR (Lukáš Trpišovský i Martin Kukučka), izvođač Pozorište Na zábradlí

¹⁷ Drama je publikovana nekoliko godina poslije prvog javnog čitanja u Češkoj. Almir Imširević: *Kdyby tohle bylo divadlo*, In *Čtyři jihoslovanská dramata* (2008), Albert, Boskovice. Česi pišu izvorno sva inostrana imena, ali „é“ nemaju, pa su prezimena naših autora na –ič.

¹⁸ Pozorište Na zábradlí je dugi niz godina prednjačilo u pantomimskim i eksperimentalnim predstavama. Slovi i za pozorište Václava Havela, gdje su se tajno čitali njegovi tekstovi za vrijeme komunističkog režima.

¹⁹ *Vaření polívky* (vadženi polivki), ciklus scenskih čitanja, koji je započet u Brnu još 2005. godine od strane eksperimentalnog pozorišta Husa na provázku (Guska na uzici) i izdavačke kuće Větrné mlýny (Vjetreni mlinovi). Nekoliko godina poslije se projektu pridružuju i studenti Janačkove akademije muzičkih umjetnosti (JAMU) u Brnu, gdje su najintenzivnije izvodili svoja javna čitanja, posebno u sezoni 2009/10. Savremeni dramski tekstovi su predstavljani jednom ili dvaput mjesečno. I režiserka Miletić Oručević je u to vrijeme na doktorskom programu na JAMU. Poslije svakog čitanja / scenskih skica su se vodile diskusije i konzumirala se supa.

na provázku, 24. marta 2010. godine u režiji Tanje Miletić Oručević uprizorena je praizvedba dramskog djela *Priviđenja iz srebrnog vijeka* Almira Bašovića. Prevod *Obrazy ze stříbrného století*, po kojem je Miletić Oručević izrežirala scensku skicu, uradio je prevodilački duet Jana Cindlerová i Hasan Zahirović.²⁰ „*Priviđenja iz srebrnog vijeka* doživljam inicijativno – to je kapija Balkana. [...] prva bosanska drama [...] koja prikazuje strahote, ali bez obzira na njih sadrži izvrsne dramske situacije / dramatična je. Dugo smo radili na tekstu, proživljavali smo sretne i radne momente, donijelo mi je to mnogo historijskih saznanja...“ (Honsová 2012: 8)

Dramaturgiju je potpisao Josef Kovalčuk (1948–2018), tadašnji profesor JAMU i dramaturg pozorišta Husa na provázku. U ovom projektu je samo izvršio podjelu uloga tj. odabrao je glumce, dok se Miletić još prije proba posvetila dramaturškim pripremama i upoznavanju glumaca sa historijskom pozadinom bosanskohercegovačkog rata iz devedesetih godina prošlog stoljeća. Praizvedbu *Priviđenja* su izveli glumci spomenutog teatra. Nije se radilo o klasičnom sjedenju i interpretiranju teksta. Miletić je češkoj publici suptilno približila začudan svijet glavne junakinje Fatime (Kateřina Mančalová), koja uzaludno, ali uporno, traži svoje nestale. U svemu joj pomaže komšinica Sena (Lucie Schneiderová). Vješto su bile uprizorene tragikomične scene, posebno kod „kancelarijskih“ i „vojničkih“ likova holandskih pripadnika jedinica UN (Vladimír Hauser, Radúz Mácha, Tomáš David) gdje Miletić sa opreznom, ali preciznom dozom humora uspijeva da stvori „ventil-pauze“, kada je publika mogla da odahne, zamisli se i apsolvira zahtjevnije prizore. Nisu bile zaobiđene ni neke konkretne ili simbolične rekvizite koje su direktno podsjećale na tragediju likova – Fatima se pojavljivala sa civarama i fotografijom ubijenog muža i sinova, Pisac (Robert Mikluš) ne samo da je fizički podsjećao na autora drame (Miletić Oručević mu je kostimski pripisala „pulover i naočale da liči na Bašu“²¹), nego se i referiralo na evidentni autoironijski otklon koji je autor utkao u dramu. Nakon izvedbe slijedila je diskusija na kojoj su osim rediteljice i glumačkog ansambla prisustvovali i prevodioci drame. Dvije godina nakon izvedbe u Brnu Cindlerová se prisjećá toka diskusije:

²⁰ Jana Cindlerová (1979) i Hasan Zahirović (1975) su još kao studenti magistarskog studija teatrologije na Masarikovom univerzitetu u Brnu 2007/2008. godine počeli da prevode ovu dramu. Nakon toga slijedili su zajednički prevodi drama i drugih bosanskohercegovačkih dramskih autora Ž. Milenića, A. Bukve, hrvatske autorice N. Mitrović, srpskog autora D. Kovačevića. Prevod *Priviđenja* je i publikovan: BAŠOVIĆ, Almir: *Obrazy ze stříbrného století* (Priviđenja iz srebrnog vijeka). In Disk 38 (decembar 2011), 179-191.

Dva prizora iz drame (*Duhovi i Prikaze*) i razgovor sa dramatičarem Bašovićem su objavljeni su u književnom tjedniku Tvar 2014. (god. XXV, br. 13, 12–13.).

²¹ Iz lične e-mail korenspondencije Miletić Oručević – Zahirović, februar 2021.

„Dok sam radila na tekstu, prolazila sam kroz isti emotivni proces kao i pozorišna publika u Brnu, gdje se izvodilo javno čitanje teksta. Neke podkontekste replika je većina shvatila na diskusiji: Zar se sve ovo zaista dogodilo tokom naših života, nedaleko od ovdašnjih avlijskih ograda? Ne, to je nemoguće! Živimo potpuno u nekom drugom vremenu! [...] Iz *Priviđenja* bismo mogli izvući lekciju tokom souočavanja sa vlastitom prošlošću: nikada ne živimo u nekom drugom vremenu, nego uvijek nastavljam u tom istom“ (Honsova 2012: 8).

Scenskoj interpretaciji *Priviđenja iz srebrenog vijeka* vratili su se 2020. godine, u kraćoj formi, i bosanskohercegovački umjetnici koji žive i rade u Češkoj. Ambasada Bosne i Hercegovine u Pragu, na čelu sa ambasadoricom Martinom Mlinarević, održala je 09. jula 2020. godine²² komemoraciju u sjećanje na genocid u Srebrenici u praškom historijskom kinu Lucerna. U okviru umjetničkog programa izveden je dramsko-muzički performans po adaptiranoj verziji teksta Almira Bašovića u režiji Hasana Zahirovića. Odlomci iz Bašovićeve drame igrani su na engleskom jeziku zbog međunarodne publike i diplomacije.²³ Bosanskohercegovački umjetnici su se u ovoj adaptaciji pojavili prvi puta zajedno na sceni: Ilda Mayami, rođena Bisić (Fatima), Sára Lutovská Mesihović (Sena), Zlatko Teskeredžić Teskere (Major Frank), Hasan Zahirović (Pisac). Prizore je svojim zanimljivim vokalom scenski povezivala Aida Mujačić, tuzlanska muzikologinja, koja je pokazala ne samo svoju naobrazbu iz oblasti etno muzike, nego je i nesvakidašnjom emotivnom interpretacijom uspjela stvoriti unikatnu atmosferu.

²² Nije se mogao naći slobodan prostor/sala za komemoraciju i izvedbu na dan genocida u Srebrenici 11. jula.

²³ „Uz veliki broj zvaničnika iz javnog i političkog života, komemoraciji je prisustvovao iznimno velik broj stranih ambasadora akreditovanih u Češkoj Republici, a posebno dirljiv trenutak je bio govor ambasadora Holandije koji je izrazio želju da kaže nekoliko riječi.“; <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/u-ceskoj-odr-zana-komemoracija-u-znak-sjecanja-na-genocid-u-srebrenici/382907>. Pristupljeno 15. 2. 2021. godine.

Priviđenja iz srebrenog vijeka, Prag, 2020.

Igralo se na praznoj sceni, koristile su se stepenice u gledalištu, glumci su imali na sebi osnovne crne kostime koji su bili jednolični i nisu se odnosili na likove. Izbjegavale su se velike dramske situacije, interpretiralo se više narativno, epski, demonstrativno u slikama, koristeći *en face* preformansku formu.

Iako su *Priviđenja* na neki način našla svoj put u Češkoj, javno su se čitala, publikovala, analizirala na nastavi – posebno na Šleskom univerzitetu u Opavi u okviru pozorišnih vorkšopova, u pozorišnim krugovima se o njima govori... ipak ih tek čeka pravo vrijeme da budu inscenirana na nekoj od vodećih čeških scena.

Festival scenskih čitanja: festival YOUGO! (2011)

Alternativni teatar Feste iz Brna je organizovao *YUOGO!*, festival scenskog čitanja/skica tekstova savremenih autora iz zemalja bivše Jugoslavije. Umjetnički šef teatra Jiří Honzík je u svoj umjetnički tim pozvao nekoliko studenata i studentica Masarikovog univerziteta, koji su pomogli ne samo u prevodu nekih tekstova, nego su i osmišljavali program, pomagali produkciji teatra, preuzimali ulogu lektora radionica.²⁴ Festival je trajao sedam mjeseci, od aprila do decembra 2011. Svakog mjeseca se predstavila zemlja, autor, tekst i neki program vezan za tu zemlju. Uz svaki tekst odabran je adekvatan site-specific prostor i tim inscenatora iz jednog od pozorišta. Nije se radilo o pukom čitanju tekstova, već se inscenirala drama u kojoj su glumci mogli da koriste i tekstove u rukama. Od bosanskohercegovačkih autora su bile predstavljene drame *Mousefuckers* Almira Imširevića i *Re: Pinocchio* Almira Bašovića.²⁵ Festival je otvoren u starom nefunkcionalnom brnjanskom zatvoru Kaznice iz 18. stoljeća²⁶ scenskom skicom *Mousefuckers* Almira Imširevića u režiji Davida Pizingera.²⁷ U svojoj analizi i Martin Macháček, koji je pratio sve produkcije festivala, zapaža da je Kaznice „svojim neugodnim izgledom ostavljala dojam

²⁴ Organizacijski tim – Dramaturgija: Hasan Zahirović. Produkcija: Bára Doležalová, Klára Mišunová, Hana Svobodová. PR: Šárka Syslová, Veronika Bröcknerová. Za svako scensko čitanje je odabrano jedno pozorište koje je imalo svoj poseban tim (režisera, glumce, tehničko osoblje). <http://www.divadlofeste.cz/dalsi-akce/yougo/>. Pristupljeno 15. 2. 2021.

²⁵ Ostali uvedeni tekstovi: *The bed is too short, or just Fragments*, Nina Mitrović (Hrvatska); *Smeće na mjesecu*, Rok Gre (Slovenija); *Hajdemo skakati po tim oblacima*, Elvis Bošnjak (Hrvatska); *Everyman*, Goran Stefanovski (Makedonija); *Profesionalac*, Dušan Kovačević (Srbija).

²⁶ Mladi brnjanski pozorištarci su htjeli od njega napraviti kulturni centar, ali ova historijski značajna zgrada je pod zaštitom grada, pa su i probe i izvođenja bili pod strogom kontrolom.

²⁷ Zatvor je jedno vrijeme služio kao sirotište, u II. svjetskom ratu ga je koristio Gestapo, dok su komunisti tamo zatvarali političke osuđenike. Posljednjih dvadeset godina je prostor zatvoren, zgrada je oronula i povremeno se otvara tokom kulturnih aktivnosti. Smješten je u romskoj ili izmještenoj četvrti, ne toliko popularnoj u Brnu.

klaustrofobičnog tunela – Pizinger je gotovo svaki prizor smjestio u različiti dio kompleksa i radio je na kontrastu prostranog sa skućenim prostorom prilikom razigravanja party-scena u stanu. [...] U uskim hodnicima publika se stiskala kao u tunelima, a nekoliko pacova [glumci] se im motalo oko nogu“ (Macháček 2012: 171). Režiser Pizinger naglašava funkcionalnost prostora koji „kao da je ispisao svoju

začudnu historijsku atmosferu, koja se tamo osjeća“ (Hodulík 2011).

Mousefuckers, Brno, 2011.

Prvi problem sa kojim se režiser Pizinger sreo bila je tematika predstave. Bosansku stvarnost i posljednja dešavanja na ovim prostorima malo je poznao, ali temeljito je pristupio projektu i proučavao realije. U razgovoru za web verziju književnog časopisa "Rozrazil" naznačio je nekoliko kvaliteta Imširevićevog teksta:

„Najzanimljivije u samom tekstu je njegova poetična pozadina. Ima poseban background. [...] U suštini se kroz cijeli tekst provlači izbjeglička politika. Osjećaj teškoće izgnanstva je primjetno zastupljen.[...] Također jedna temeljna osobina teksta je izvorni jezik – duhovit i posjeduje neobičnu dozu vulgarnosti.[...] Rečenice su ravne i kratke, sažete. [...] Dakle, tekst je u nečemu trivijalan, jer je neornamentalan, ali istovremeno nevjerovatno učinkovit“ (Hodulík 2011).

Dramu su za potrebe festivala preveli Barbora Doležalová i Hasan Zahirović. Prevod teksta nije mogao u potpunosti da prenese jezičku igru jer se razlike između ijekavice i ekavice nisu mogle adekvatno prevesti niti adaptirati, pa se koristila prevodilačka deskriptivna metoda, što režisera nije uslovalo jer je želio da radi sa „sirovim materijalom“. Napravljene su dvije verzije prevoda: jedna književna, a druga scenska, gdje su psovke ostavljene izvorno (češki jezik je u odnosu na bosanski oskudan kada su psovke u pitanju).

Predstava je počinjala u uskom dugom hodniku, gdje umjesto realnog Enkijevog (Hasan Zahirović) telefonskog govora režiser Pizinger smješta njegova sjećanja u

svijet podsvjesnog i bolesno imaginarnog. I sve je u Enkijevoj glavi, kompletan svijet, pa i njegova supruga i njihovi gosti. S obzirom da je brnjanski zatvor prilično dug i širok, publika nije sjedila nego se kretala za glumcima, koji su svaku scenu igrali u drugom prostoru. S jedne strane insceniran je prostrani stan u Ženevi, vidjela se široka kuhinja, sobe, atrij, balkon, hodnici, dok je s druge strane taj stari i neobnovljeni brnjanski zatvor ukazivao na ratom razrušeno Sarajevo. Posljednja soba ili prolaz bio je čuveni Sarajevski tunel, gdje je Enki ponovo doveden u svoj svijet, ogoljen i kruto bezizlazan. Scenografiju i kostime su radile Katka Miholová i Veronika Watzková, koje su ujedno igrale i „miševce“ i ostala čudesna stvorenja što su se šunjala u nepreglednom prostoru napuštenog starog zatvora, a svjetla, osim scenskog, nije bilo. Ostali dio glumačke ekipe su sačinjavali: Václav Hanzl (Gile), Tereza Lexová (Tamara), Hana Mrázková (Ajša), Vít Pištěcký (Gazda), Alfred Texel (ostali).

U svojoj recenziji Žaneta Skálová govori o tome kako nam Imširević u dramu *Mousefuckers* nudi vlastitu varijaciju na teme drame E. Olbija: „... jedino što u ovom slučaju tematski dodaje je kraj o raspadanju partnerstava, otkrivanje pravog lica karaktera sa kojim je spojena i doza agresivnosti koja se odnosi na otuđenost od svoje zemlje, fizičko ili posredno iskustvo rata i njegovih posljedica“ (Skálová 2011).

Treće upriličeno scensko čitanje festivala *YOUGO!* predstavilo je 7. juna 2011. još jednu bosanskohercegovačku dramu, *RE: Pinocchio* u prisustvu samog autora Almira Bašovića.²⁸ Tekst u prevodu Zuzane Perútkove i Hasana Zahirovića²⁹ režirao je Michal Zetel, tadašnji direktor Buranteatra u Brnu, sa glumcima iz tog pozorišta, a za adekvatni site-specific prostor su uzeli ravni krov multikulturnog centra Stadion u Kounicovoj ulici u Brnu. Svako iz publike se morao potpisati da se na svoju vlastitu odgovornost penje na krov čije ivice su bile „ograđene“ trakom „pazi mine“.³⁰ Zelená navodi da se radilo „o parafrazi na svjetski poznatu priču Carla Collodija o drvenom dječaku-lutki [...] Iako njegov junak nije od drveta susreće se u svom životu sa mnogim problemima“ (Zelena 2017: 92). Bašović sam u naslovu označava svoju dramu pričom koja je već viđena, koja se ponavlja (RE:). Od drveta ne postaje čovjek, ali meso se zamjenjuje drvetom. Nakon gubitka nekih dijelova tijela u ratu, čovjek ih nadograđuje drvetom. Priča je smještena u 21. stoljeće u današnjoj Bosni, gdje se

²⁸ Praizvedba teksta paradoksalno nije bila u Bosni i Hercegovini nego u Makedoniji na albanskom jeziku u Pozorištu CTC u Skoplju 2006. godine pod režijskim vodstvom Tanje Miletić Oručević.

²⁹ Almir Bašović: *Re: Pinocchio*, Disk, 2012/41., Praha, s. 174–182.

³⁰ Bašović je to prokomentirao da je jedini autor na svijetu koji ima imena gledaoca, koji su vidjeli izvedbu njegove drame.

„dječak (Vašek Hanzl) suočava sa ratom, koji nije iskusio, ali je traumom i posljedicama okružen svakim danom, kao na primjer, amputirana noga njegova oca (Vojtěch Blahuta). Dječak dopušta mašti da ga nosi, zamišlja bajkoviti svijet igračaka i lutaka, u koji ga prima cvrčak (Jiří Krupica). U tom svijetu nema boli i niko ne umire. [...] Često priziva dobru Vilu modre kose, pomagačicu, koju u stvarnom životu smatra majkom (Kamila Zetelová)“ (Skálová 2011).

RE: *Pinocchio*, Brno, 2011.

U svojoj reportaži Skálová nastavlja da su u drami svijet snova i bajke u jednakim razmjerima sa okrutnim ratnim i postratnim realnim svijetom. „Glavom u oblacima u svojoj fantaziji, nogama čvrsto usidren u teškoj stvarnosti“ (Skálová 2011). Martin Macháček u svojoj studiji „Sedam pucnjeva u Sarajevu“ (2012) tvrdi da je autor uprkos ozbiljnoj temi uspio razigrati dijaloge i obojiti ih ironijom. Potcrtava zanimljiv eho pucnjave koja se sa krova, gdje se insceniralo, razlijevala Brnom i podsjećala na pucnjavu koja se čula po praznim srušenim i izgorjelim ratnim kućama. Scensko čitanje se završilo poznatom pjesmom „Sarajevo“, češkog kantautora Jaromira Nohavice.³¹

U pratećem programu festivala Bašović je brnjanskim studentima održao predavanje na temu „Rat i drama, konflikt i tenzija“ na maloj sceni Kabineta za pozorišne studije na Masarikovom fakultetu. Na predavanju se govorilo o savremenoj bosanskohercegovačkoj drami i o utjecaju rata iz devedesetih godina prošlog stoljeća na dramsko pisanje. Macháček piše da je predavanje svojom strukturom bilo na stepenu

³¹ *I sad gori vatra moja djevo/ Ali vrijeme je za san/ Tamo za brdom je Sarajevo/ Sutra ćemo imat svadben dan.* (prevod Mato Pejić) ;http://www.nohavica.cz/cz/tvorba/preklady/chorv/t_chorv_pejic.htm#Sarajevo. Pristupljeno februar 2021.

„master class“ autorskog pisanja – opisao je kako je tokom rada na drami moguće imati svoj umjetnički pogled na rat zahvaljujući vlastitom posrednom i neposrednom iskustvu.

„Tokom prezentacije interpretirao je jednu uznemirujuću ideju koja iz temelja mijenja trenutnu percepciju tragedije. Suprotno tvrdnji da danas više nije moguće inscenirati tragediju, izjavio je da svako društvo ponaosob još uvijek čeka na svoju tragediju.“ (Macháček 2012: 172)

Inscenacijski tim Re: *Pinocchia* i autor drame Almir Bašović, Brno, 2011.

Osim predavanja Bašović je gostovao na Češkom radiju u Brnu, a nakon večernje izvedbe *RE: Pinocchia* otvorena je debata sa autorom, gdje je zajedno sa prevoditeljem Zahirovićem pročitao i odlomak iz drame na bosanskom jeziku.

ADAPTACIJE TEKSTOVA BOSANSKOHERCEGOVAČKIH AUTORA NA ČEŠKOJ SCENI

Udruženje "Luka" u Češkoj je 20. maja 2011. godine na sceni kina Světozor u Pragu priredilo književno-muzički performans *Naš brat Aleksa* prilikom promocije dvojezičnog izdanja izabrane poezije Alekse Šantića *Mi znamo sudbu*. Scenarij u dvojezičnoj verziji Hasana Zahirovića, koji je ujedno preveo bosanski original teksta, režirao je Boban Dedejić. Češku verziju teksta prevela je Gabriela Filippi. Koreografiju potpisuje Ivana Dukić, a u programu učestvuje i nekoliko bosanskohercegovačkih muzičara iz Češke.

S pomenutim režiserom Davidom Pizingerom, zaljubljenikom u Bosnu i Hercegovinu, rađena su još dva zanimljiva pozorišna projekta. U okviru Deepcampa, međunarodnog rezidencijskog kampa, koji je održan od 14. do 24. avgusta 2012. u arealu bivše rudničke jame Důl Hlubina u Ostravi, publika je mogla da vidi i performans *Mým plemenitým* (Mojim plemenitim), koji se pripremao osam dana u istom prostoru gdje su izvođači bili smješteni. Kao predložak za performans su poslužili zapisi sa stećaka koje su na češki jezik preveli Senka Kreso i David Pizinger. „Iako se ne radi o insceniranju izvornog dramskog teksta bh. autora, spominjemo ovaj projekat da pokažemo da kod naših pozorišnih radnika interes za bosanskohercegovačku sredinu postoji“ (Zelená 2017: 91). Performans počinje u ogromnom prostoru starih kupaonica, činom simboličnog muslimanskog čišćenja – gusula, nakon čega su izvođači bili spremni za ritual. Praznim halama, sa diskretnim češkim akcentom, odjekuje ilahija na bosanskom – *Tesnimsko vrelo kada zahuči...*

„Predstava od samog početka privlači pažnju svojom mističnom atmosferom. Pod tuševima ogromnih mlazeva vode se blista pod koji čiste tri ženske figure. Iznad njih, na monumentalnim prozorima, stoji isti broj muškaraca s crvenim svijećama u rukama. Dalje tokom performansa se nižu slike pročišćenja (ili možda olakšanja) uz izgovaranje religioznih ili duhovnih odlomaka.“ (Černický 2012)

Presudan trenutak za Černickog je bila simbolična poveznica očišćene zemlje na koju glumci legnu i počnu da izgovaraju „Ase leži...“ Zahvaljujući zanimljivom svjetlosnom dizajnu predstave, performer i publika su *plovili bezvremenskim podzemnim svjetovima*, nastavlja Černický, tamo gdje su smještene duše i čekaju na oslobođenje (Berzah). Mističnu atmosferu zajedno sa ceremonijalnim ritualima pomogli su pod vodstvom Pizingera i dramaturga Zahirovića ostvariti studenti i diplomirani glumci iz Bosne i Hercegovine, Finske i Češke.³²

Pizinger je uspio da realizira još jedan autorski projekat – *Bilo* (naziv se nije prevodio), u praškom pozorištu Alfred ve dvoře.³³ Opet pod utjecajem bosanskohercegovačkih političkih i književnih događanja, režiser svoj scenarij o sudbonosnom preplitanju nekoliko životnih priča mladih iz BiH razrađuje zajedno sa inscenatorima performansa tokom proba. U formi dokumentarnog teatra Pizinger se bavio pitanjima

³² Ostali saradnici – scenografija: Kateřina Miholová, Kateřina Michálková; svjetlo: Jonáš Garaj; tehnika: Vítězslav Čaněk; produkcija: Petr Cibulka; performer i: Vít Maštališ, Samuel Neduha, Jiří Novák, Reetta Puska, Gabriela Pyšná, Norbert Žid.

³³ Inszenatorski tim – režija: David Pizinger; dramaturgija: Hasan Zahirović; igraju: Josef Rabara, Hasan Zahirović, David Steigerwald, Darie Demirović; muzika: Pták (Pavel Ptáček); pokret: Zuzana Sýkorová; produkcija: Alfred ve dvoře i Sanja Šarić Demirović; scénografija i kostimi: Kateřina Miholová.

o porijeklu zla, uslovima života u ratu i posljedicama koje nose oni koji su ga preživjeli. Projekat *Bilo* je pripadao rezidencijskom programu teatra Alfred ve dvoře, gdje je predstava praižvedena 16. maja 2013., a drugi dan je održana posljednja izvedba.

Na inscenaciju bosanskohercegovačkog dramskog komada u cijelosti češka je publika morala da čeka od 1988. do 2016. godine. Praško amatersko pozorište Vedro je u sezoni 2015/16. odigralo tragikomediju Almira Imširevića *Mousefuckers*, za koju je brnjanska publika znala još sa festivala *YOUGO!*. Premijera je održana 29. februara 2016. u prostorijama Pozorišta Gong u Pragu, u režiji Miroslava Pokornog, koji je u tom pozorištu vodio dramski studio i unutar kojeg je izvršio podjelu uloga za ovaj projekat. Velika dramaturška podrška Pokornom bio je češki glumac porijeklom iz Zenice Zlatko Teskeredžić (Gile). Radilo se o mladoj i nadarenoj glumačkoj ekipi, čije nedostatke su pokrile filmske projekcije i video mapping Tomáša Hoffmanna Polenskog, koji se potrudio da audiovizualni dio predstave podrži tekstualni predložak (prizori bombardovanja Sarajeva). Nakon sedmog igranja predstava je skinuta sa repertoara jer su dvoje glumaca bili primljeni na glumu na DAMU (Zuzana Černá – Ajša, Jakub Vaverka – Enki) i nisu mogli više da igraju.³⁴ Niki Katsianikoy (Tamara) je bila također u podjeli, dok lik Gazde u interpretaciji pozorišta Vedro je zamijenjen glasom iz etera.

Mousefuckers, Prag, 2016.

Nekoliko projekata je vezano za ime češkog glumca rođenog u Zenici Zlatka Teskeredžića (umjetničko ime Zlatko Teskere), koji se pretežno bavi filmskom glumom na češkom i engleskom jeziku. Kad je u pitanju pozorište radio je spomenute

³⁴ Sve reprize su odigrane u 2016: 29. 3; 19. 4; 30. 5; 15. 6; 27. 9. Darnijera *Mousefuckersa* je održana na festivalu Divadleni třiška 12. marta 2017.

Imširevićeve *Mousefuckerse* i autorski projekat stand-up komedije *Kde identita má?*. U autorskom tekstu, praižvedenom na češkom jeziku 25. septembra 2019. godine u Studiju Alta u Pragu, satirično predstavlja svoj izbjeglički put od BiH preko Hrvatske do Češke. Humoristično opisuje školske dogodovštine i pokušava smjestiti svoje vlastite tradicionalne vjerske i kulturne navike na neku marginu kako bi bio prihvaćen u novoj češkoj sredini. Zanimljiva, štaviše groteskna etida, Teskeredžićev stand-up prvijenac je pokušaj da se Čehu objasni bosanski ćeif i razne vrste ispijanja kafe. Uz svoje stand-up nastupe Teskeredžić je često osmišljavao i cjelovečernje balkanske programe, gdje su nastupali sa svojim životnim pričama i drugi „Jugoslaveni“ koji žive u Češkoj. Dramaturgiju i režiju potpisuje Barbora Johansson³⁵, koja je radila i promo video *L'Étrangerza* drugi dio Teskeredžićeve stand-up komedije. S autorskim pozorištem Zlatka Teskere se i zatvara scensko predstavljanje bosanskohercegovačkih drama i adaptacija na češkoj sceni u pandemijskoj 2020/2021. sezoni, ali njihov život se nastavlja novim prevodima.

LITERATURA I IZVORI

1. Bambušek, Miroslav (2004), "5 balkánských pilířů – cyklus scénických čtení", online recenzija, *ProCulture*, 11. 2. 2004.
2. Bundálek, Karel (1967), *Kapitoly z brněnské dramaturgie*, Státní pedagogické nakladatelství, Brno
3. Černický, Viktor (2012), "Ty poutníče / který moje utrpení znáš", online recenzija, Dozvuky multimediálního Deepcampu, *Divadlení noviny*, 22. septembar 2012.
4. Gavela, Branko (1937), *Divadelní list*, god. XIII, br. 1, 21. avgusta 1937, Zemské divadlo Brno, 84.
5. Muradbegović, Ahmed (1937), *Divadelní list*, god. XIII, br. 5, 23. oktobra 1937, Zemské divadlo Brno, 112.
6. Dorovský, Ivan (1995), *Dramatické umění jižních Slovanů, 1. část (1918–1941)*, Masarykova univerzita – Filozofická fakulta, Brno
7. Grupa autora (1974), "Almanach II – Soupis repertoáru českého divadla v Brně 1884–1974", *Státní divadlo v Brně 1974*, Brno
8. Grupa autora (1994), "Postavy brněnského jeviště III. 1884–1994", *Národní divadlo v Brně, 1990-1994*.

³⁵ Kostime je dizajnirala Eva Růžičková.

9. Hodulík, Ervin (2011), "YOUGO – rozhovor s Davidem Pizingrem", *Rozrazil Online.cz*, 18. 5. 2011.
10. Honsová, Petra (2012), "Jana Cindlerová a Hasan Zahirović, překladatelé", *Činoherní čtení*, Činoherní klub Prag, 7-8.
11. Hrvatska enciklopedija (2021), mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=21428>; pristupljeno 11. 2. 2021.
12. Macháček, Martin (2012), "Sedm kulí v Sarajevu", *Theatralia*, br. 15, 169-173.
13. Skálová, Žaneta (2011), "YOUGO – Dozvuky Sarajeva v brněnské káznici", *RozrazilOnline.cz*, 18. 5. 2011.
14. Telcová-Jurenková, Jiřina (1958), "Jihoslovanská dramatika v Brně v letech 1918–1938", *Časopis Moravského musea – Acta Musei Moraviae*, god. XLIII, 113-130.
15. Votruba, Jan (1988), "Zoologický druh", *Průboj: krajský týdeník KSČ Ústeckého kraje*, god. XL, br. 20, 26. 1. 1988, 5.
16. Zahirović, Hasan (2012), "Jugoslávští dramatikové na brněnském jevišti", *Disk – časopis pro studium scénické tvorby*, br. 42, 121-138.
17. Zahirović, Hasan (2008), *Jugoslávští dramatikové v inscenacích Národního brněnského divadla, 1918–1941*, Magisterski rad, Katedra pozorišnih studija Filozofskog fakulteta Masarikovog univerziteta u Brnu
18. Zahirović, Hasan (2017), "Jiří Mahen – Sarajevo / Kako je nastao putopis *Hercegovina* češkog autora Jirži Mahena (1882–1939)", *Život*, god. LXIV, br. 5-6, 298-302.
19. Zelená, Markéta (2017), *Jihoslovanské drama na českých scénách od roku 1990 do současnosti*, Magisterski rad, Filozofski fakultet Masarikovog fakulteta, Brno

BOSNIAN DRAMA ON THE CZECH SCENE

Summary:

The Bosnian-Herzegovinian drama was occasionally performed on the Czechoslovak and Czech stages. The plots were not systematically translated, nor cultural-artistic contacts were planned, especially when it came to the twentieth century. With the arrival of students in the Czech Republic in the last two decades, systematic translation began, various stage readings were organized and Bosnian-Herzegovinian literature, including drama, began to be published. In the history of Czech theater, Ahmed Muradbegović was the first Bosnian dramatic who was tagged in Czechoslovakia, while the audience could also read contemporary playwrights, which were either published (Bašović, Imširević) or represented by theater agencies (Bukvić, Karahasan, Milenić, Šljivar). Text adaptations of Bosnian authors, dramalets, performances, and various stage events are presented and held in the Czech Republic thanks to the Bosnian community in Prague.

Keywords: Bosnian-Herzegovinian drama; Czech Republic; stage reading; site-specific; performance; theatrical adaptation; Ahmed Muradbegović; Almir Bašović; Almir Imširević

Adresa autora

Author's address

Hasan Zahirović

Šleski univerzitet u Opavi, Češka Republika

hasanzahirovicart@gmail.com

